

LA PRIMERA AMISTAT. UNA REFLEXIÓ PERSONAL

XAVIER ESCRIBANO

Universitat Internacional de Catalunya

Innombrables textos, en els més diversos gèneres i registres literaris, han abordat la qüestió del *primer amor*, com a experiència vitalment decisiva, ja sigui per fer-ne una evocació nostàlgica, per lamentar el seu desencís¹, o bé per emfatitzar el seu caràcter traumàtic i insuperable, entre moltes altres possibles facetes.

Una experiència no menys fundacional –i plausiblement més remota– com és l'establiment de la *primera amistat*, no sembla haver atret tan poderosament l'interès literari. Probablement, perquè no té el caràcter exclusiu i, tal volta, obsessiu de l'enamorament passional i no fereix el cor amb la mateixa gravetat. Tanmateix, el primer amic, la primera amiga, esdevé el primer individu que, fora del cercle familiar i dels vincles de la sang reconeix i ens descobreix a nosaltres mateixos el valor de la nostra singularitat com a persones.²

1. Com en el punyent poema de Wislawa Szymborska, «Primer amor», que comença amb els versos: «Diuen / que el primer amor és el més important. / Això és molt romàntic, / però no és el meu cas.» W. SZYMBORSKA, *Instant*, (trad. J. Bielak). Vic: Cafè Central/Eumo Editorial, 2018, p. 45.

2. Parlem aquí de «singularitat» de la persona en el sentit exacte en què parla, per exemple, Emmanuel Mounier a la seva exposició progra-

En efecte, el fet de ser fill/a, germà/na, net/a, nebot/da, etc., constitueix, en la seva pluralitat i en les seves complexes ramificacions, una xarxa de vincles que adquirim pel sol fet de néixer en el si d'una comunitat humana organitzada segons un sistema concret de parentiu. Venim al món, per dir-ho així, ubicats o bé inserits en una constel·lació de relacions no elegibles, constitutives de l'esfera primigènia de la nostra identitat personal i social. Ben al contrari, el sol fet de néixer en el si d'una comunitat humana no implica, de bell antuvi, una xarxa paral·lela d'amistats, perquè l'existència d'aquesta requereix de la mútua i recíproca elecció entre aquells que es consideraran amics. L'amistat no és, doncs, genealogia.

La primera amistat constitueix el primer pas en aquesta tasca biogràficament rellevant —sense amics, diu Aristòtil, no valdria la pena de viure—³ del lliure establiment de vincles amb aquelles persones, que, recíprocament i gratuïtament, ens escullen a nosaltres per tal de caminar al seu costat, conjurant la solitud i el desemparament de l'existència. Subratllo el seu caràcter de tasca, de treball, precisament perquè en no ser un vincle sanguini, requereix una activitat de reactivació espiritual constant, que es dona almenys de manera implícita. Certament, no vàrem venir al món amb una xarxa d'amistats, però, en el millor dels casos, no abandonarem aquesta vida sense l'adéu d'aquells amb qui aquest vincle, forjat laboriosament al llarg del temps, s'ha mantingut viu.

He parlat de la «primera» amistat subratllant el seu aspecte cronològic, com si constituís un inici absolut i com

màtica: «El personalisme no és un sistema. Idea sumària de l'univers personal». Vd. E. MOUNIER, *El personalisme*, (trad. J.M. Palacios). Barcelona: Edicions 62, 1964, p. 39-43.

3. Cf. ARISTÒTIL, *Ètica Nicomaquea*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1995, Vol. II, (trad. J. Batalla), p. 149.

si es tractés d'una experiència única i singular, mentre que potser seria més adequat parlar de «primeres amistats», en plural, entenent que ens referim a aquell conjunt d'experiències iniciàtiques, de nombre indeterminat, que ens descobreixen el que significa l'amistat i a través de les quals queda instituïda ja per sempre a la nostra vida una significació a la qual retornarem repetidament, allò que anomenem el «sentit de l'amistat». La primera amistat consisteix, doncs, en un conjunt d'experiències fundacionals que instauren una tradició de sentit, a la qual, una vegada instituïda⁴, podem retornar sempre en el futur.

La primera amistat és immemorial en el seu origen i també immemorial en el seu terme: no sabríem determinar amb exactitud quan deixàrem de freqüentar la casa d'aquell millor amic, en companyia del qual el temps no existia, ni tampoc l'avorriment, com si el món reduplicués el seu encant, la seva vivacitat, els seus secrets, pel fet de ser esguardat conjuntament per dos rostres encesos d'il·lusió infantil. Només retrospectivament podem sorprendre'ns d'aquesta desvinculació incomprendible, atribuïble potser a la lleugeresa amb la qual a la infantesa, a l'adolescència i fins i tot a la joventut es fan i es desfan els vincles⁵, sense el patetisme

4. En aquest passatge, ens servim de la noció d'*institució* que desenvolupa Maurice Merleau-Ponty en un dels seus cursos al *Collège de France*, entre els anys 1954-1955, i que el fenomenòleg francès aplica tant a l'esfera pública com a la personal: *institució* serien, doncs, aquell conjunt d'esdeveniments d'una experiència que doten a aquesta de dimensions duradores, en relació amb les quals tota una sèrie d'altres experiències tindran sentit i formaran una sèrie pensable o una història. Cf. «La 'institució' en la història personal y pública», a M. MERLEAU-PONTY, *La institución. La pasividad. Notas de cursos en el Collège de France (1954-1955)*. Barcelona: Editorial Anthropos, 2012, vol. I, (trad. M. Larsson), p. 8.

5. Novament, sobre aquest punt, podem recórrer a l'autoritat aristotèlica: «En canvi, sembla que l'amistat dels joves es fonamenta en el

que qualsevol trencament pot assolir en etapes de més maduresa.

No es pot invocar el caràcter de llei, però aquesta primera amistat, com a categoria, ens condueix com de la mà cap a la idea de l'«amistat perduda». Potser el que hem anomenat *primeres amistats* constitueixen alhora l'exemple o el cas, per antonomàsia, com si es tractés del revers de la mateixa moneda, de les amistats perdudes. Així com la primera amistat institueix el sentit de l'amistat, la més que plausible possibilitat que aquestes amistats primerenques s'esvaeixin instaure també de manera permanent la idea de la fragilitat o la vulnerabilitat del vincle. I aquesta altra categoria, de manera lògica, ens connecta a continuació amb la possibilitat d'una «amistat retrobada o recuperada». El retrobament entre amics que es creien perduts, fins i tot durant llarguíssims períodes de la vida, pot tenir el caràcter de singularitat i d'exclusivitat que veiem reflectit en històries tan apassionants com les que relaten en les seves respectives novel·les Sándor Marai (em refereixo a *L'últim encontre*, 1942) o Fred Uhlman (a *L'amic retrobat*, 1971), com dos exemples paradigmàtics; tot i això, no en poques ocasions, el retrobament pot ser plural o, per dir-ho així, coral.

Una recent visita a la Universitat de Coimbra, a Portugal, em va introduir en el sentit de la *saudade* i en un costum universitari que consisteix en el retorn de tota una promoció d'estudiants de determinada titulació a la universitat al cap d'uns anys d'haver-la abandonat, per tal de retrobar-se i de deixar –en un jardinet al petit promontori anomenat precisament *Penedo da saudade*– una placa commemorativa

plaer. Viuen empesos per la passió i, més que cap altra cosa, persegueixen el que és plaent i immediat. Amb el temps, però, varia allò en què trobem plaer, de manera que fàcilment es fan amics i fàcilment deixen d'ésser-ho» [Cf. Aristòtil, *op. cit.*, p. 157].

(que en alguns casos recorda una estela funerària) d'aquella promoció amb uns versos que expressen, d'alguna manera, els seus records més significatius i la seva identitat grupal. Podem imaginar que, en aquest context amical, antigues bromes, paraules i gestos oblidats, cançons i anècdotes tornen a aparèixer en el si d'aquell grup. La provocació mútua, l'efecte que sobre un tenen les paraules o reaccions d'altre, les mirades de complicitat, tot això fa sorgir un espectacle humà i una atmosfera impossible sense aquest encontre plural. Això ens recorda la bella imatge de C. S. Lewis, al seu conegut llibre *The Four Loves* (1960), segons la qual, mentre els amants es concentren mútuament en el rostre de l'altre i exhaurixen la seva energia en la recíproca contemplació i en el gaudi de la faç i la presència corporal de la persona estimada, de forma que la intervenció d'un tercer, o quart... suposaria una interferència no desitjable, el que és propi dels amics és dirigir conjuntament la mirada vers un objectiu que s'assoleix i es gaudeix en comú. Els amics no es concentren i s'associen en la contemplació de l'altre, sinó que dirigeixen el seu esguard, a l'uníson, cap allò que els atreu conjuntament. Aquest encaminament cap a determinats objectius que es gaudeixen en companyia amical no implica l'exclusivitat de la relació, de forma que els grups d'amics són relativament oberts i guanyen interès en la mesura que la presència d'uns fa destacar les qualitats d'altres. En aquest sentit, els grups d'amics funcionen com una mena de *Gestalt*, una totalitat no reduïble a les seves parts. La pèrdua d'un integrant del grup no suposa només una disminució numèrica o quantitativa del conjunt, sinó una pèrdua de totes les qualitats que aquest individu despertava o desvetllava en els altres amb la seva sola presència o acció.

Sense cap intenció d'exhaustivitat, ni cap pretensió de deduir-les *more geometrico*, per dir-ho així, veiem com, a poc a poc, van sorgint una pluralitat de categories referides a l'amistat, que podríem considerar paradigàtiques o

bé arquetípiques, el nombre de les quals, per suposat, és il·limitat: a les ja mencionades, podríem afegir-hi, a tall d'exemple, l'amic proper en contrast amb l'amic llunyà, l'amistat impossible, l'amic invisible (en un sentit no vulgar), l'amic mort, l'amistat aparent, l'amistat indestructible, fins i tot, l'amistat platònica⁶ i un llarg etcètera impossible d'esgotar. Totes aquestes formes que pot adquirir l'amistat constitueixen l'inici d'un catàleg necessàriament incomplet i perpètuament obert a la novetat d'un comportament humà que posa de manifest les moltes formes en les quals es declina o s'articula la universal capacitat d'adhesió⁷ i de generació de vincles recíprocs a la qual donem aquell nom d'amistat.

Per cloure aquesta reflexió, de la mateixa manera que l'hem iniciada amb la consideració d'una experiència que tots podem identificar, és a dir, el naixement de la primera o de les primeres amistats, podríem qüestionar-nos si té sentit parlar de la «darrera amistat». Si ho interpretem en un sentit merament cronològic, no sembla tenir un relleu especial, al marge del patetisme i l'emotivitat que adquireix tot allò que és últim a la vida, com per exemple, les «darreres paraules».⁸ Però quan prenem en consideració allò darrer, també podem estar referint-nos a allò transcendent, allò que es tro-

6. Introduïm aquest concepte, no gens utilitzat, de manera temptativa i hipotètica. Així com es parla d'un «amor platònic», ens podem demanar si existeix tal cosa com una «amistat platònica». En el nostre col·loqui mantingut a Vic es va debatre aquesta qüestió.

7. Tornem a utilitzar aquest mot en el sentit que li dona Mounier quan defineix allò que entén per «persona»: «És una activitat viscuda d'autocreació, de comunicació i d'adhesió, que es capta i es coneix en el seu acte, com a moviment de personalització». [E. MOUNIER, *op. cit.*, p. 125].

8. Les darreres paraules de Sòcrates –només aparentment intranscendents– i les seves múltiples interpretacions, constituïrien un exemple històricament i filosòficament paradigmàtic [Cf. PLATÓ, *Fedó*, 118b].

ba més enllà o al darrere de tot i que, en aquest sentit, supera la nostra capacitat de comprensió en categories mundanes. Des d'aquest punt de vista la «darrera amistat» podria referir-se a l'amistat amb Déu, amb allò diví o amb l'aspecte misteriós i enigmàtic de la pròpia existència. La darrera amistat seria una «amistat religiosa» en el sentit etimològic del concepte de *religio* com a «re-ligació» o restabliment d'un vincle primordial.

Finalment, podríem arriscar-nos a interpretar la darrera amistat com aquella més difícil d'assolir, aquella «amistat amb un mateix», de la qual també han parlat els clàssics i que es pot expressar de formes molt diverses: l'amistat amb el personatge que som o hem intentat ser al llarg de la vida; l'amistat del jo superficial amb el jo profund i ignot; l'assoliment de la pau amb un mateix; la capacitat de perdonar o disculpar els propis errors i insuficiències; la reconciliació amb la finitud, la fragilitat, la vulnerabilitat que afecta l'existència; la possibilitat de reconèixer i abraçar com a pròpia una identitat més fràgil i vulnerable, més necessitada dels altres del que el nostre jo social, per dir-ho així, ha estat disposat mai a admetre. La primera i la darrera amistat, doncs, es toquen: amb la primera vàrem descobrir que érem estimables, la darrera constitueix la confirmació definitiva (o el rebuig inapel·lable, en cas negatiu) que el que ens deia el llenguatge de l'amistat no era pas un miratge.